

96- سورة العلق- مكية تفسير كشف الاسرار و عدة الابرار ابو الفضل رشيد الدين الميبدوي

النوبة الاولى

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بنام خداوند فراخ بخشایش مهربان.
أَفْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ بُرْخَانَ نَامِ خَدَاوَنْدِ خَوِشِ الَّذِي خَلَقَ (1) أَنَّهُ أَفْرِيْدَهْ

أَفْرِيْدَهْ.
خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (2) بیافرید مردم را از خون بسته.
أَفْرَأَ بُرْخَانَ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ (3) و خداوند تو آن نیکوکار.
الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (4) او که در آموخت بقلم.
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (5) در آموخت در مردم آنچه مردم ندانست.
كَلَّا حَقًّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيْطَغَى (6) أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْغَى (7) که مردم نافرمان
شود، چون بی نیاز شود.

إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى (8) با خداوند تو است بازگشت.
أَرَأَيْتَ الَّذِي مَيَّبَنَى اَيْنَ مَرْدٍ
يَنْهَى (9) عَيْدًا إِذَا صَلَّى (10) که می باز زند رهی را که می نماز کند؟
أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى (11) چه بینی و رین مرد براه راست است ؟
أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى (12) و پرهیزیدن میفرماید از ناصواب و بدی.
أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَ تَوَلَّى (13) بینی و رین مرد دروغ زن میگیرد
می برگردد.

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى (14) نمی داند که الله می بیند.
كَلَّا وَ دَرُوغَ نِيسْتِ،
لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ أَكْرَأُ اَزِينِ نَگَرَسْتِ باز نه ایستند،
لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ (15) فرماییم تا گیرند موی پیش سر او.
نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ (16) موی پیشانی دروغ زن بدکار.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ (17) گوی یاران و قوم خویش خوان.
سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ (18) تا ما فریشتگان عذابگر خوانیم.

كَأَلَّا نَه سزاست

لَا تُطِغُهُ او را فرمان میر

وَ اسْجُدْ وَ اقْتَرِبْ (19) نماز کن و نزدیک آی.

النوبة الثانية

این سوره دویست و هشتاد (280) حرف است، نود و دو (92) کلمه،
نورده (19) آیت، جمله به مکه فرو آمد و در این سوره ناسخ و منسوخ
نیست.

و در خبر است از ابی کعب از رسول خدا (صلي الله عليه وسلم) که
گفت: «هر که این سوره برخواند چنانست که مفصل جمله خواند».
مفسران گفتند: اول سوره که از آسمان فرو آمد اینست.

و در خبر صحیح است از عایشه صدیقه قالت: انّ اول ما بدأ به رسول
الله (صلي الله عليه وسلم) من الوحي الرؤيا الصادقة في النوم فكان لا يرى
رؤيا الا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حُبب اليه الخلاء و كان يأتي حراء
فيتحنّث فيه و التّحنّث و التّعبد ليالي ذوات العدد و يتزوّد لذلك ثم يرجع الى
خديجة فتزوّد له مثلها حتّى فجئه الحقّ و هو في غار حراء فجاءه الملك
فقال: «اقْرَأْ»!

قال رسول الله (صلي الله عليه وسلم): «فقلت ما انا بقارئ»!

قال: «فاخذني فغطّني حتّى بلغ منّي الجهد،

ثم ارسلني فقال: «اقْرَأْ»،

فقلت: «ما انا بقارئ». فاخذني فغطّني الثانية حتّى بلغ منّي الجهد

ثم ارسلني فقال: «اقْرَأْ»،

فقلت: «ما انا بقارئ».

فاخذني فغطّني الثالثة حتّى بلغ منّي الجهد،

فقال: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ حتّى بلغ ما لم يَعْلَمْ فرجع حتّى دخل على
خديجة فقال: «زملوني» فزملوه حتّى ذهب عنه الروع.

و عن عائشة قالت: انّ اول ما نزل من القرآن، اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ.

و روى انّ ورقة بن نوفل بن اسد بن عبد العزى بن قصيّ و هو ابن عمّ

خديجة و كان امرءا تنصّر في الجاهليّة و كان يكتب الكتاب العبرى و كان شيخا كبيرا قد عمى.

فقال خديجه: اى ابن عمّ اسمع من ابن اخيك.

فقال ورقة: ابن اخى، ما ترى؟

فاخبره رسول الله (صلي الله عليه وسلم) ما رأى.

فقال ورقة: **هذا الناموس الذى انزل الله على موسى! ليتنى اكون حيا حين يخرجك قومك.**

فقال: رسول الله (صلي الله عليه وسلم): «او مخرجي هم».

قال ورقة: نعم لم يأت رجل قط بما جيئت به الا عودى و اودى و ان يدركنى يومك انصرك نصرا مؤزرا ثم لم ينشب ورقة ان توقى و فتر الوحى و قال ورقة بن نوفل في ذلك:

فان يك حقّا يا خديجة فاعلمى

حديثك ايانا فاحمد مرسل

و جبريل يأتيه و ميكال معهما

من الله وحى يشرح الصدر منزل

يفوز به من فاز عزا لدينه

و يشقى به الغاوى الشقى المضلل

فريقان منهم فرقة في جنانه

و اخرى بارواح الجحيم تغلل

قوله: اقرأ باسم ربك، قال ابو عبيدة: الباء زيادة و تقديره: اقرأ اسم ربك هذا، كقول رسول الله (صلي الله عليه وسلم): «لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب».

يعنى: لمن لم يقرأ فاتحة الكتاب.

و قيل: معناه «اقرأ» القرآن باسم ربك تيمنا و تبركا و هو ان يفتح بذكره كقوله: «اركبوا فيها باسم الله مجراها و مرساها»

الذي خلق يعنى: المكوّنات كلّها ثم خص منها ما هو اعلى مرتبة فقال: خلق الإنسان يعنى: بنى آدم من علق جمع علقه كشجر و شجرة، و المراد بها ابتداء الخلقة الى تمامها،

و قيل: المراد به آدم (عليه السلام) من علق، اى من طين يعلق بالكف ثم كرّر للتأكيد فقال: «اقرأ» و يحتمل انّ الاوّل للعموم و الثانى للخصوص

كما قلنا في: «خَلَقَ» «خَلَقَ الْإِنْسَانَ»

قوله: وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ اى الاعظم كرما.

و قال الكلبى: اى الحليم عن جهل العباد لا يعجل عليهم بالعقوبة.

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ اى «عَلَّمَ» الخطّ و الكتابة

«بِالْقَلَمِ» اى بخلق «القلم».

و قيل: «عَلَّمَ» القرآن بان كتبه الله «بِالْقَلَمِ» في اللّوح المحفوظ نقرأ و نقل.

روى عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال: قلت: يا نبيّ الله اكتب ما اسمع

منك من الحديث. قال: «نعم فاكتب فانّ الله «عَلَّمَ بِالْقَلَمِ».

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ ما لَمْ يَعْلَمْ من العمل و البيان.

و قال قتادة: «القلم» نعمة من الله عظيمة لو لا «القلم» لم يقم دين و لم

يصلح عيش.

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ ما لَمْ يَعْلَمْ من انواع الهدى و البيان

و قيل: عَلَّمَ الْإِنْسَانَ يعنى: النّاس كلّهم ما لم يعلموا من الكتابة و الحرف و

غيرها ممّا فيه صلاح دنياهم و دينهم.

قال الله تعالى: وَ اللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئاً. و إنّما

علّمهم ما لم يعلموا بالضرورة و نصب الأدلّة على بعض المعلومات.

و قيل: عَلَّمَ الْإِنْسَانَ يعنى: آدم (عليه السلام) علّمه الاسماء كلّها.

و قيل: الانسان محمد (صلي الله عليه وسلم) بيانه و علّمك ما لم تكن تعلم.

كَلَّا تَأْكُيدُ بمعنى حقّا.

و قيل: ردّ على المكذّب بالبعث،

و قيل: زجر عمّا يأتى ذكره في الآية من الطّغيان.

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ لِيَطْغَى لِيَتَجَاوَزَ حَدَّهُ و يستكبر على ربّه.

أَنْ رَأَهُ اسْتَغْنَى معنى الاستغناء هاهنا: الغنى بعينه، اى يبطر في غناه و

يستكبر.

و أمّا قوله: «أَمَّا مَنْ اسْتَغْنَى»

و قوله: وَ أَمَّا مَنْ بَخِلَ وَ اسْتَغْنَى» فهو ان يرى نفسه غنيّا و ان لم يكن

غنيّا.

و قال الكلبى: ان راه استغنى يعنى: يرتفع عن منزلة الى منزلة في اللّباس

و الطّعام و غيرهما.

و قال مقاتل: نزل في **ابى جهل** كان اذا اصاب مالا زاد في ثيابه و مركبه

و طعماه فذلك طغيانه.

و كان رسول الله (صلي الله عليه وسلم) يقول: «اعوذ بك من فقر ينسى و من غنى يطغى».

إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى يعنى: المرجع في الآخرة فيجازى على طغيانه و مجاوزته حده في كفره، تقول: كتبت اليك مرّات و ما وجدت رجعى. اى جوابا.

أَ رَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى هَذَا النَّاهِي ابو جهل قال لقومه: هل يعفّر محمد وجهه بين اظهركم؟ يعنى: هل رأيتموه مصلّيا ساجدا؟ قالوا: نعم.

قال: و اللّات و العزّى لئن رأيتّه يفعل ذلك لاطأنّ عنقه. فقيل له: ها هو ذا يصلّى، فانطلق ليطا رقبتّه فما لبث ان نكص على عقبيه و يتقى بيده.

فقيل له: مالك يا با الحكم؟ قال: انّ بينى و بينه خندقا من النّار و هولا و اجنحة.

و روى: انّ بينى و بينه فحلا فاغرا فاه لو تقدّمت لالتقمني. ثمّ دخل على اهله فزعا فبلغ ذلك رسول الله (صلي الله عليه وسلم). فقال: لو دنا منّى لاختطفته الملائكة فجعلته عضوا عضوا فانزل الله تعالى: أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى معناه: أليس يستحقّ العذاب من الله.

أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى هَذَا خَطَابُ النَّاهِي، يعنى: أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْمَصْلَى عَلَى الْهُدَى اى «على» الدّين و «امر» بتقوى الله و اجتناب معاصيه.

أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَ تَوَلَّى هَذَا خَطَابُ لِلنَّبِيِّ (صلي الله عليه وسلم)، تأويله: أَرَأَيْتَ يَا مُحَمَّد «ان كذب» ابو جهل بالدّين «و تولى» عن الايمان، أليس يستحقّ من الله اللّعنة و العذاب؟

«أَلَمْ يَعْلَمْ» هذا المكذّب المتولّى «بأنّ الله» يراه و يعلم جميع احواله و أنّه سيؤاخذه بفعله و يعاقبه عليه.

و قيل: أَرَأَيْتَ هَاهُنَا تعجيب للمخاطب و كرّره للتأكيد و تقدير نظم الآية: أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى و المنهى على الهدى أَمَرَ بِالتَّقْوَى و النّاهى مكذّب متولّ عن الايمان فما اعجب من ذا أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى.

كَلَّا رَدَع و زجر،
و قيل: هو قسم معناه حقًّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَه أبو جهل عن ابذاء رسول الله (صلي الله عليه وسلم) و نهيه عن الصَّلَاة لَنْسَفَعاً بِالنَّاصِيَةِ لَنَاخِذْنَ بِمَقْدَمِ رَأْسِهِ اخذ اذلال.

و قيل: لناخذن بناصيته الى النَّار كما قال: «فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَ الْأَقْدَامِ».
و قيل: لنسودن وجهه فكنى بالنَّاصِيَةِ عن الوجه لانها في مقدّم الوجه و كانت العرب تأنف من جرّ النَّاصِيَةِ فلذلك قال: لَنْسَفَعاً و دخل النُّون الخفيفة للتأكيد كما قال: «وَأَلْيَكُوناً مِنَ الصَّاعِرِينَ».
ثم قال: على البذل.

نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ اى صاحبها كاذب خاطئ.
فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ قال ابن عباس: لَمَّا نهى أبو جهل رسول الله (صلي الله عليه وسلم) انتهره رسول الله (صلي الله عليه وسلم) و زجره.
فقال أبو جهل: يا محمد لقد علمت ما بها اكثر ناديا مَنى فو الله لاملان عليك هذا الوادى ان شئت خيلا جردا و رجالا مردا.
فانزل الله عزّ و جل.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ يعنى: قومه و عشيرته و اعوانه.
سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ و هم خزنة النَّار و احدها زبني مأخوذ من الزّبن و هو الدّفع لانهم يدفعون اهل النَّار اليها دفعا.
و في الخبر لو دعا نادية لاخذتهم الملائكة الغلاظ الشّداد عيانا.
و قيل هذا في القيامة.

«كَلَّا» ليس الأمر على ما يظنّه أبو جهل «لَا تُطِغُهُ» فيما يريد من ترك الصَّلَاة «وَأَسْجُدْ» على رغامه «وَأَقْتَرِبْ» تقرب الى الله بطاعتك.
و قيل: «اقترب» بالسّجدة فإنّ اقرب ما يكون العبد الى الله اذا كان ساجدا.
روى ابو هريرة عن النَّبِيِّ (صلي الله عليه وسلم): «اقرب ما يكون العبد من ربّه و هو ساجد فاكثروا الدّعاء».

النوبة الثالثة

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اسم يدلّ على جلال من لم يزل،
اسم يخبر عن جمال من لم يزل،

اسم ینبّه علی اقبال من لم یزل،
اسم یشیر الی افضال من لم یزل.

فالعارف شهد جلاله فطاش،

و الصقّی شهد جماله فعاش،

و الولیّ شهد اقباله فارتاش،

و المرید شهد افضاله فقام یطلب مع کفایة المعاش.

بنام او که نامش آرایش مجلس و مدحش سرمایه مفلس،

بنام او که نامش دل افروز و مهرش عالم سوز،

بنام او که نامش آئین زبان و خیرش راحت جان.

بنام او که نامش نور دیده مؤمنان، یادش آئین منزل مشتاقان، یافتش فراغ

دل مریدان، مهرش انس جان محبّان، حکمش توتیای دیده عارفان، ذکرش

مرهم جان سوختگان.

پیر طریقت گفت: الهی از زبان محبّ خاموش است،

حالش همه زبانست و در جان در سر دوستی کرد،

شاید که دوست او را بجای جانست.

غرق شده آب نبیند که گرفتار آنست،

و بروز چراغ نیفروزند که روز خود چراغ جهانست!

قوله تعالی: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ حَقًّا، جَلَّ جلاله و تَقَدَّست اسماءه و تعالت

صفاته، خبر میدهد از ابتداء وحی که آمد بآن مهتر عالم و سیّد ولد آدم

(صلی الله علیه وسلم) آن ساعت که جبرئیل خود را بوی نمود در غار

حرا و با وی آرام یافت. رسول (صلی الله علیه وسلم) گفت: «اوّل که

جبرئیل بمن آمد، یک بار مرا در بر گرفت و تنگ بخود درکشید و نیک

بمالید و بچسبانید و باز رها کرد آن گه دو بار دیگر هم چنان کرد.»

و حکمت درین آن بود که سه بار طبیعت بشریّت وی را بعنصر ملکی

مزاج داد. آن گه گفت: یا محمد «اقْرَأْ» بر خوان.

رسول (صلی الله علیه وسلم) گفت: «ما انا بقارئ»

چه خوانم که من امّی ام، خواندن ندانم؟!

تا جبرئیل (علیه السلام) وحی گزارد گفت: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ

بر خوان نام خداوند خود یعنی بگوی: بِسْمِ الله الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

اینست معنی آن خبر که روایت کردند از عبد الله بن عباس: که اوّل وحی

که جبرئیل به مصطفی آورد آیت تسمیت بود.
و بروایتی دیگر آمده که: اوّل سوره‌ای که وحی آمد یا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ بود.
و سدیگر روایت آمده که اوّل سوره «اَقْرَأْ» وحی آمد.
و جمع میان این روایات آنست که اوّل آیت که وحی آمد آیه بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بود و اینست معنی آن خطاب که جبرئیل گفت با سیّد صلوات الله و سلامه علیه که: اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ
اوّل سوره که وحی آمد، سوره «یا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ»، آن اوّل آیتست و این اوّل سوره و بعد از آن آیه فَاَیْةٌ وَ قِصَّةٌ فَقِصَّةٌ وَ سُوْرَةٌ فَسُوْرَةٌ وحی همی آمد تمامی بیست و سه سال تا آخر آیه که فرو آمد:
وَ اَنْقُؤْا یَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِیْهِ اِلَی اللّٰهِ.

و قیل: آخر آیه نزلت: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اِلَى اٰخِرِ السَّوْرَةِ.
و گفته‌اند: سیّد (صلي الله عليه وسلم) چون این خطاب با وی کردند که: «اَقْرَأْ» بر خوان کتاب ما، و اندرین خواندن نه بیم عقوبت بود و نه ذکر جرم و جنایت ازین خطاب چندان سیاست و هیبت در سیّد (صلي الله عليه وسلم) اثر کرد که میگفت: «آن ساعت اندامهای من خواست که از هم جدا گردد و بندهای اعضا از هم گسسته شود، از هیبت و سیاست آن خطاب! پس چه گویی فردا که بنده عاصی را خطاب آید که: اَقْرَأْ كِتَابَكَ نامه خود برخوان، و نامه عاصی همه جرم و جنایت و خطا و زلت بود، و او را بیم عذاب و عقوبت بود، و او را نه عذر و نه حجت بود.
بنگر که حال وی چون بود؟! مگر که رَبِّ الْعِزَّة، بفضل و کرم خود بر وی رحمت کند و بآن سجودها که در همه عمر آورده و بالله تقرب کرده و امید در آن بسته او را نومید نکند، و بکرم خود او را بمحلّ قبول قرب رساند،

چنان که قرآن مجید خبر داده در آخر این سوره که: وَ اسْجُدْ وَ اقْتَرِبْ.
بنده در هیچ حال بحضرت عزّت و بنثار رحمت چنان نزدیک نبود که در حال سجود. چون بنده سر بر سجده نهد، از آنجا که تارک سر وی بود تا آنجا که اقصای نهایت عالم بود، علم نور گردد و خطّ روشنایی نور از فرق سر وی تا بعلی میشود، و رحمت از علی بر سر وی میبارد.

مصطفی (صلي الله عليه وسلم) گفت: «**لا کبر مع السّجود**»
هر که سجده آورد از کبر دور گشت و بر درگاه الله شرف متواضعان

یافت.

چون بنده در سجود متواضع شود، پاداش وی آن بود که حق تعالی تخصیص و تقریب وی ارزانی دارد. اینست که گفت: وَ اسْجُدْ وَ اقْتَرِبْ. بنده در حال سجود جمع بود و در همه احوال دیگر متفرق بود. در حال قیام و رکوع بنظر خلق قریب بود و در حال سجود از نظر خلق دورتر بود و هر که از خلق دورتر بود بحق نزدیکتر بود، و هر که بنزد خلق بی خطرتر بنزد حق با خطرتر.

آورده اند که: چون رب العالمین فریشتگان را فرمود که: آدم را سجده آرید، اول کسی که سجده آورد، اسرافیل بود. چون سر از سجده برداشت، جبار عالم کتب الهی و وحی آسمانی بر پیشانی او پیدا آورد تا جبین وی لوح کتب خدای گشت.

عجبا کسی که آدم را بحکم فرمان سجده کند، صور کتابهای خدای بر پیشانی او پیدا آید مؤمنی که هفتاد سال خدای را جلّ جلاله سجده آورد چه عجب اگر او را از آتش عقوبت براءت دهد؟!

اسرافیل بامر حق آدم را سجده کرد، بر پیشانی او کلام ننشسته پیدا آمد ایمان در دل مؤمن ننشسته، چنان که الله گفت: كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ. از روی اشارت میگوید: او که دون مرا بامر من سجده آورد، کلام ننشسته بر پیشانی وی پیدا آوردم، او که هفتاد سال بامر من مرا سجده آورد، ایمان نوشته از دل وی کی برگیرم؟!

قال النبي (صلي الله عليه وسلم)

«إذا ركعتم فاعظموا الله

و إذا سجدتم فاجتهدوا في الدعاء فإنه يستجاب لكم».

Tahqeeq Ali Asghar Hikmat • Composed by Zahraa Khalooee

Page prepared by Muhammad Umar Chand 30 September 2021

<http://www.sufism.ir/MysticalBooks%2892%29.php> (word)

<http://www.sufism.ir/books/download/farsi/meybodi/kashfol-asrar-kamel.pdf>.